

ÇALAB'IN TAHTINDAN GÖNÜL ŞEHRİNE...

*Gönül Çalab'un tahtı Çalab gönüle baktı
İki cihan bedbahtı kim gönül yıkar ise¹*

Diyen ve ilk mutasavvıf şairlerimizden olan Yunus, insandaki gönül denilen o ulvî cevheri; âlemlerin yaratıcısı, sahibi ve sultanı olan Allah'ın, ezeli ve ebedî tahtı, O'nun baktığı mukaddes bir yer olarak tavsif ve tasavvur etmektedir. Gönül, bu ulvî yaratılışıyla Cenâb-ı Hakk'ın tecelli ettiği bir nazargâh-ı ilâhîdir. Bu itibarla, gönül yıkan bir kişiyi iki cihanın bedbahtı olarak vasıflandıran ve bu işin büyük bir günah olduğunu ifade eden şair, “gönül” ile alakalı son derece önem arz eden bu ve benzeri duyuş ve telakkilerinde, kendinden sonra gelen mutasavvıf şairlere yol açmış, ışık tutmuştur. Meselâ dünyayı azametli bir şehre, yaşanılan hayatı ise çarçabuk toplanıp dağılan pazara teşbih eden Yunus; dünya şehrine bir lâhza olsun yaşamağa gelen kişinin, bu dünyadan gidişini de dönülmez bir sefer olarak nitelendirir.

*Bu dünyanın meseli bir ulu şara benzer
Velî bizüm ömrümüz bir tiz bazara benzer*

*Her kim bu şara geldi bir lahza karar kıldı
Girü dönüp gitmeği gelmez sefere benzer²*

İlk iki beytini aldığımız bu şiir, on beşinci asrın ünlü mutasavvıf şairlerinden Hacı Bayram Veli'nin tahlili üzerinde durduğumuz aşağıdaki ilahisine diyebiliriz ki ses ve muhteva olarak kaynaklık yapmıştır.

Dinî, tasavvufî duyuş ve düşünüşün önemli bir temsilcisi olan Hacı Bayram Veli, on beşinci asırda, Anadolu'da siyasî, sosyal ve dinî çalkantıların yaşandığı bir dönemde hakikatleri söyleyen, insanları; iyiye, güzele ve doğru olana çekip edebe, ahlâka ve sevgiye yönlendiren büyük bir mutasavvıf, hikmet ehli önemli bir şahsiyettir. Derin bir islâmî kültüre sahip bu büyük mütefekkirin, bugün için elimizde aruz vezniyle iki, hece vezniyle üç adet olmak üzere toplam beş şiiri bulunmaktadır.³ Hacı Bayram Veli'nin hayata bakışı ve dünya görüşü, aldığı derin medrese eğitimi ile bilahare Bayramiyye tarikatı adıyla tesmiye edilen tasavvufî duyuş ve düşünüş sistemine dayanır⁴. Son derece önem verdiği tasavvuf ve felsefe ağırlıklı eğitimin yanında Hadis, Tefsir, Kalam, Fıkıh gibi islâmî ilimlere dayalı derslere de yine aynı hassasiyetle eğilmiş, özellikle Anadolu Türk muhitinde bu derslerin öğretimine önem vermiş⁵; bu vesileyle de “*bilim ve tasavvufu birleştirme*” başarısını göstermiş büyük bir mütefekkiridir.⁶

Bursa'da Ulu Camii'nin açılışında okuduğu hutbeden ötürü, bir anda kazandığı şöhretten huzursuz olan “Ekmekçi Koca” yahut “Somuncu Baba” adıyla da bilinen Ebu Hamidüddin Aksarayî ile birlikte Bursa'dan Şam'a, bilahare Mekke ve Medine'ye, oradan da tekrar Anadolu'ya dönen Hacı Bayram Velî, Aksaray'a, yerleşmiş; mürşidinin vefatından sonra da

¹) Faruk K. TİMURTAŞ, Yunus Emre Dîvanı, Tercüman 1001 Temel Eser,s.34.

²) Faruk K. TİMURTAŞ, a.g.e.s.,71.

³) Prof.Dr.Abdurrahman GÜZEL, Dinî- Tasavvufî Türk Edebiyatı, Akçağ Yayınları, Ankara 1966,3.Baskı,s.394.

⁴) Hasan Kamil YILMAZ, Aziz Mahmud Hüdayî ve Celvetiyye Tarikatı, İstanbul 1990, s. 169; Fuat BAYRAMOĞLU, Hacı Bayram Velî Yaşamı Soyu Vakfı, TTK Yay., Ankara 1983, c. I, s. 21.

⁵) Yard. Doç. Dr. Cevdet KILIÇ, “Hacı Bayram Veli'de İnsanın Ontolojik Varlığı ve Olgunlaşması Süreci.” Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, yıl: 7 [2006], sayı: 16, s. 41.

⁶) Ethem CEBECİOĞLU, Hacı Bayram Velî ve Tasavvuf Anlayışı, Ankara 1994, s. 335.

Ankara'ya dönmüş, kendi adıyla anılan Bayramiyye tarikatının öğretilerini, Anadolu Türk muhitinde yaymaya başlamıştır.⁷

Hacı Bayram Velî bir müderris ve mutasavvıf hüviyetine sahip kişiliğiyle şiirlerinde, insan denilen en şerefli varlığın yaratılış sebebini; dünyadaki yeri, konumu ve sorumluluğunu; kendi varlığının dışındaki varlıklarla olan münasebetini; fizikötesi âlemdeki durumunu dinî, felsefî, tasavvufî bir yaklaşımla ele almış ve samimiyetle işlemiştir. Varlığın varoluş gayesinin idrâkinde olan bu büyük veli, ilahî aşk yolunda yürürken kat ettiği menzilleri, makamları tasavvufî bir bilgi derinliği ve disiplini içerisinde sunarken son derecede saf ve samimi bir yaklaşım içerisinde. Bayramîlik yol, usûl ve erkânının bir bakıma özeti mahiyetinde olan: “*bilmek*”, “*bulmak*” ve “*olmak*”⁸ tasavvurları, bu büyük velinin şiirlerinde kullandığı ses, kelime ve kavramlara, mânâ derinliği içinde sindirilmiş vaziyettedir.

Hacı Bayram Velî'nin hem en çok şerh edilen, hem de mevcut beş şiirinin içinde en meşhurlarından birisi olarak addedilen tahlili üzerinde durduğumuz bu ilahisinde büyük veli, bir bakıma olgunlaşma süreci yaşamakta olan, bu itibarla da nefsin muhtelif merhalelerini aşarak belli bir tasavvuf makamına erişen kalbin, metafizik serüvenini nakleder. Şairin:

*Çalabım bir şâr yaratmış iki cihân âresinde
Bakıcak didâr görünür ol şârın kenâresinde*⁹

şeklindeki mısralarında; dinî, tasavvufî, felsefî duyuş ve telâkkiler bir takım mecazlar, telmihler, semboller aracılığıyla ve bir anlam derinliği içinde duyurulur. Allah'ın nazargâhı olan kalbin, mânâ âlemine ilişkin yapı ve fonksiyonları samimiyetle terennüm edilir. “*Allah'ım (cc), iki cihan arasında bir şehir yaratmış; o şehrin kenarında(olup o şehre) bakınca didâr görünür.*” şeklinde gayet açık, anlaşılır ve sade bir anlatım akıcılığına sahip bu mısralar, aslında son derece girift, metafizik derinliği olan tasavvufî bir yoğunluk ve felsefî duyuşlar taşımaktadır. Bu ilahî hakkında bugüne kadar yapılmış olan şerhlerde özellikle “*iki cihân*” ve “*didâr*” kavramlarına farklı zaviyelerden yaklaşılmış, bu kavramlar üzerinde farklı mânâlar, farklı görüş ve düşünceler ileri sürülmüştür. Türkçe bir kelime olan ve şehir anlamına gelen “*şâr*”, şairin duyuş ve tefekkür dünyasında “*kalp*” olarak sembolleştirilmiştir. Bütün varlıkları yoktan var eden Allah (cc), insanı beden ve can/ruh dediğimiz iki unsurdan yaratmış, bu unsurları akıl, kalp ve nefis dediğimiz ilâhî cevherlerle eksiksiz donatmıştır. Kalp de adeta düzenli bir şehir gibi teşkilat yapısıyla, sevk ve yönetimiyle, maddî ve manevî dokusuyla sürekli gelişme gösteren varlığıyla, muhtelif hâllerin yaşandığı bir mekândır.

Kudret elinde en güzel şekilde biçimlendirilen ve İslâm fitratı üzerine yaratılan insanın bu ilk hâli saf, katıksız ve tertemizdir. Böyle bir yaratılışa mânevî gözle bakıldığında, onda Allah'ın bir takım fiillerine, sıfatlarına, ait tecellilerini müşahede etmemek imkânsızdır. Şair, kalbi ilâhî plânda beden ve can denilen iki cihanın arasında yaratılmış kutsal bir yer olarak nitelendirir. Yüz, çehre anlamlarına gelen “*didâr*” kavramı ise şiirde; “*O şehrin kenarından bakınca görünen ilâhî bir yüz*” olarak tavsif edilmektedir. Allah'ın cemalinin mü'minlerce hayatta yahut öldükten sonra görülüp görülmeyeceği hususunda, âlimler arasında ciddi görüş ayrılıkları vardır. Hacı Bayram Velî bu mısradaki geçen duyuşu ile Allah'ın cemalinin, O'nun murat etmesiyle daha hayatta iken görülebileceğini söylemiştir. Allah; A'raf Sûresinin 7/143. ayetinde: “*Mûsa tayin ettiğimiz vakitte (Tûr-i Sina'ya) gelip de Rabbi Onunla konuşunca “Rabbim! Bana (kendini)*

⁷)Fuat Bayramoğlu, Hacı Bayram Velî Yaşamı Soyu Vakfı,TTK Yay., Ank.,1983, c. I, s. 21; Kâmil Şahin, “Hacı Bayram Velî'nin Müderrisliği ve Melike Hatun Medresesi”, Hacı Bayram Velî Sempozyumu Bildirileri, s. 123

⁸) Abdurrahman Güzel, “Hacı Bayram Velî'nin Üç İlâhisinin Tasavvufî Açından Açıklanması”,Hacı Bayram Velî Sempozyumu Bildirileri, Ankara 8-9 Mart 1990, s. 77

⁹) Prof.Dr. Abdurrahman GÜZEL, Dinî- Tasavvufî Türk Edebiyatı,Akçağ Yayınları, Ankara 1966,3.Baskı,s.399

göster; seni göreyim!” dedi. (Rabbi), “Sen beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak, eğer o yerinde durabilirse sen de beni göreceksin!” buyurdu. Rabbi o dağa tecelli edince onu paramparça etti, Mûsa da baygın düştü. Ayılınca dedi ki: Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, sana tevbe ettim ve ben inananların ilkiyim.” buyurarak insan tarafından asla görülemeyeceğini; ancak peygamberlik payesine sahip bir Allah dostunun, Allah’ı görmeğe ilişkin tükenmeyen iştihak ve Kıyâmet Sûresinin 75/22,23.: “Yüzler vardır ki, o gün ışıl ışıl parılayacaktır.”, “(Onlar) Rablerine bakacaklardır.” ayetleri, Allah’a kurbîyyet derecesinde dost olanların, O’nu ahrette görebileceklerine dair tasavvurlar ortaya koymaktadır.

Şiirde; insanın maddî ve manevî dünyası da diyebileceğimiz beden ve can arasında, bu iki ilahî unsurun bir biriyle münasebetini sağlayan kalp, sembolik ifadesiyle bir şehre benzetilmiştir. Toprağın kudret eliyle yoğrulup, en güzel biçim verilmesiyle teşekkül eden beden, ilahî nefhanın ünsiyetiyle can bulmuş ekmel bir varlıktır. Her bir zerresi başlı başına bir âlem hususiyeti taşıyan “beden”in, aslı toprak olan ve bir hikmet membaı taşıyan mahiyeti henüz tam mânâsıyla çözülmüş değildir. Adem’den buyana insanoğlunu sürekli meşgul eden “can/ruh” hakkında ise Allah (cc) İsrâ Suresi 85.ayetinde: “Sana ruh hakkında soru sorarlar. De ki: Ruh, Rabbimin işlerindedir. Size, ancak az bir bilgi verilmiştir.” buyurmaktadır.

Bir şehirde mimarî yapılanma nasıl bir plân ve program kapsamında gerçekleştirilirse; o şehirdeki ulaşım, sağlığa, pazarlamaya, ilme, hikmete, irfana nasıl önem verilir, her geçen gün bu şehrin güzelleşmesi, bayındır hale gelmesi yolunda nasıl hummalı bir gayret sarf edilirse; aynen bunun gibi kalbin de manevî bir eğitim müdahalesiyle olgunlaşması; nefsin bitmez tükenmez arzu ve ihtiraslarından korunması arzu edilir. Hâtta kalbin, kendi benliğinden sıyrılması, “seyr-ü sülûk” denilen belirli bir dönem içerisinde disipline edilmiş sıkı, çileli ve sabırlı bir iç eğitim sürecinden geçirilmek suretiyle olgunlaşması istenir. Manevî olgunluğa erişmiş bu gönül şehrinde, o ezeli ve ebedî olan sevgilinin görüleceğine de işaret eden şair, aşkıta en ileri bir makam olan vuslâtın, akıl aracılığıyla değil kalp yoluyla, yani aşkla gerçekleşeceği görüşüne ışık tutar.

Gönül, şehir sembolüyle hadîslerde de ele alınmıştır. Peygamberimiz bir hadîsinde: “Ben, ilmin şehriyim. Ali onun kapısıdır. İlim edinmek isteyen, ona kapısından gelsin” buyurarak.¹⁰ mecaz aracılığıyla kendi gönlünü ilimle mücehhez kılınmış bir şehre; Hz.Ali’nin gönlünü ise bu şehrin kapısına teşbih etmiştir.

Mutasavvıf şairimiz Hacı bayram Veli;

*Nâgihân ol şâra vardım ol şârı yapılır gördüm
Ben dahi bile yapıldım taş u toprak arasında*

diyerek bu mısralarında da birinci beyitte tespit ettiğimiz aynı duygu ve düşünce derinliğiyle, inşa edilmekte olan gönül şehrinde bahsetmektedir. “Birdenbire o gönül denilen şehre vardığını; o şehri yapılır gördüğünü; kendisinin de o taş ve toprak arasındaki yapılanmanın bizzat içinde kaldığını” ifade eden şair, nefsin olgunlaşmasında ve kalbin manevî terbiyeden geçmesinde belli bir süre için gerekli görülen “çile hayatına”; “seyr-ü sülûk” adı verilen kalp eğitiminin önemine; bu yoldaki uygulamaların usûl ve esaslarına işaret etmektedir. Bir şehir nasıl sürekli imar edilip bayındır hâle getiriliyorsa; gönül de sırr-ı ilâhîye vakıf olmak için yeniden bir diriliş sürecine girmek, her geçen gün biraz daha “bilmek”, “bulmak”, “olmak” ve en müttekâmil hâle gelmek durumundadır. Şehirler sahip oldukları tarihî, ilmî, kültürel ve ahlakî dokularıyla nasıl bir kimlik ve kişilik hususiyeti taşıyorlarsa; insanların da huy, duyuş ve düşünüş itibarıyla

¹⁰) Mustafa Asım KÖKSAL, İslam Tarihi, Hz.Muhammed ve İslâmiyet, Medine Devri Misvak neşriyat, ve Dağıtım, İstanbul 1980, c.11,s.278.

kendilerine has bir aidiyetleri, kimlik ve kişilik yapıları vardır. Bir şehri adı ile kalıcı kılan, o şehrin sahip olduğu tarihî ve kültürel dokudur. İnsanı ise yücelten ve Allah'a kurbiyyet derecesinde yaklaştıran, kalbinin sahip olduğu kalıcı ve manevî güzellikleridir.

Esasen âlemin küçük bir modeli olan insanoğlunun maddî varlığının esasını toprak, manevî varlığının esasını can/ruh teşkil eder. “Toprak”, tasavvufta ele alındığı şekliyle tıpkı “su” gibi tevazuun ve bereketin sembolü olarak tasavvur edilmiştir. Şair: “*Ben dahi bile yapıldım taş u toprak arasında*” diyerek Tâhâ Sûresinin 20/55.: “*Sizi ondan (topraktan) yarattık; yine oraya döneceksiniz ve bir kez daha sizi oradan çıkaracağız*” meâlindeki âyete de telmih yaparak kalbin, sürekli iri ve diri kalmasında manevî yapılanmanın önemli olduğuna işaret ediyor. Bir şehrin mimari yapılanmasında şairin ifadesiyle nasıl ki “taş” ve “toprak” nevinden malzemeler gerekliyse; gönül şehrinin inşasında da; “zikir, sabır, şükür, tevbe, istiğfar, tefekkür, tezekkür, tevekkül, tevazu, teslimiyet vb. gibi imanı kuvvetlendiren, irfanı derinleştiren, kalbi daima iri ve diri tutan manevî unsurlar gerekli görülmektedir. İnsan, ancak kalbin mânâ âleminde yaşadığı böyle bir “hâl” sayesinde eşyanın özüne nüfuz edebilecek, kalp gözünün açılmasıyla bir takım manevî güzellikleri mükâşefe ve müşâhede edebilecektir.

Şair: “*Ben dahi yapıldım*” derken, bir bakıma kalbinin inşasının ve imarının tamamlandığına; bu gönül şehrinde muhabbet, mâ’rifet ve hakikat meyvelerinden tattığına; sırr-ı ilâhîye ilişkin bir takım manevî güzellikleri yaşadığına; fillerde, isimlerde, sıfatlarda ve zatında o bir ve benzersiz sevgiliyi müşahede ettiğine işaret ediyor. Birinci beyitte “*O şehrin kenarından baktığında didârı gören*” kalp gözü; bu beyitte kalbin mimarî yapısının tamamlanmasıyla sevgilinin muhtelif güzelliklerinin farkına varıyor. Yard. Doç. Dr. Cevdet Kılıç, bu konu ile ilgili yaptığı araştırmasında: “*Tasavvuf felsefesinde ve özellikle Bayramilikte şâra varmak için dört merhaleyi geçmek gerekir. Birincisi, tecelli-i ef’aldır. Bu, sâlikin fiillerinde sevgiliyi müşâhede etmesidir. İkincisi, tecelli-i esmâdır. İsimlerle sevgiliyi müşahede etmektir. Üçüncüsü, tecelli-i sıfattır. Sıfatlarda sevgiliyi müşahede etmektir. Dördüncü ve son merhale ise, zatını müşahede etmektir. Bu dört merhale geçilmeden o şehre varılmaz, yani fenafillâh ve bekabillah makamlarına ulaşılamaz.*”¹¹ diyerek görüşümüze aynı zaviyeden ciddi bir açıklık kazandırmıştır. Yunus içinde bitip tükenmeyen aşk iştîyâkıyla gönül denilen şehrin uçsuz bucaksız ummanına dalma ve o sevgilinin izini öz içinde bulma bahtiyarlığına:

*Girdüm gönül şehrine taldum anun bahrına
İşkıla gideriken iz buldum cân içinde¹²*

diyerek erişmemiş midir?...Özellikle bu beyitteki muhtevî yapı, Yunus ile Hacı Bayram Veli arasındaki gönül akrabalığını çok bariz bir şekilde hissettirmektedir.

*Şâkırtleri taş yonarlar varıp üstâda sunarlar
Çalâb'ın adın anarlar ol taşın her paresinde*

Bize sınırlı olarak verilen bu hayatta boş durmak, boş oturmak, boşa vakit geçirmek yok; sürekli gayret, hummalı bir çalışma, kutsal bir emek, helal kazanç var; kısacası Allah'ın rızasını kazanma, O'nu “bilme, bulma” ve O'nda “olma” yolunda bitmeyen bir çalışma, sürekli bir kulluk var... Zâriyât Sûresi 51/56. ayetinde: “*Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk*

¹¹)Yard. Doç Dr. Cevdet KILIÇ, Hacı Bayram Veli’de İnsanın Ontolojik Varlığı ve Olgunlaşması Süreci, TASAVVUF: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, yıl: 7 (2006), sayı: 16, ss. 41-63.; Bu konuda ayrıca bkz.: Kumanlıoğlu, Hasan Fehmi, Hz. Pîr Seyyid Muhammed Nuru'l-Arabi Hayatı, Şahsiyeti ve Tasavvufi Görüşleri, İzmir 1995, s. 128,129 .

¹²) Faruk K. TİMURTAŞ, a.g.e.,s.132.

etsinler diye yarattım.” buyuran Allah (cc), insandan kendisine tayin edilen bu kulluk süresi içinde marufu yaşamasını ve emretmesini, münkerden sakınmasını ve sakındırmasını istiyor.

Gönül şehrinin inşasında çalışan dervişler, yaptıkları her işi, yaşadıkları her hâli, taşı yontup ona istenilen şekli verdikten sonra ustalarına sunan işçiler gibi gönül mimarlarına sunarlar. Şairin ifadesiyle: “*Çalab’ın adının biteviye anıldığı*” bu ameliyede, tabiri caizse “zikirle”, “fikirle” ve “tefekürle” yapılan bu yeniden varoluş sürecinde kat edilen merhaleler ve aşılan menzillerle gönül yeniden bir diriliş, yeniden bir varoluş süreci yaşar. Bu zaman diliminde giderek olgulaşan gönül, bir hâlden başka bir hâle bürünür.

Tasavvufî hayat tarzında, nefse ait merhalelerin aşılmasında zikrin önemi büyüktür. Zirâ kalp; zikir sayesinde titrer, huzura erer, gelen belâlara sabreder. Ahzâb sûresinin 33/41,42. ayetlerinde: “*Ey inanalar Allah’ı çokça zikredin*”, “*Ve O’nu sabah akşam tesbîh edin*”; Hac sûresinin 22/35. ayetinde ise: “*Onlar öyle kimseler ki, Allah anıldığı zaman kalpleri titrer; başlarına gelene sabrederler; namaz kılarlar ve kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden (Allah için) harcarlar.*” şeklinde geçen ilâhî emirler, Allah(cc) indinde “zikrin”, gerekliliğini ve önemini açıkça ortaya koyar. Her bir mürid tarafından bilinen ve tanınan her bir zerrenin diri kılınp ebedî sükûnete, huzura ve saadete erdirilmesi, “*Çalâb’ın adının anılması*” ile mümkün hâle getirilmektedir. Ra’d sûresinin 13/28. ayetinde: “*(Onlar, Allah’a) iman edenler ve gönülleri Allah’ın zikriyle sükûnete erenlerdir. Bilesiniz ki, kalpler ancak Allah’ı anmakla sükûnet bulur.*”; Âl-i İmran sûresinin 3/191. ayetinde ise: “*Ayakta dururken, otururken, yanları üzerine yatarken (her vakit) Allah’ı ananlar (şöyle duâ ederler) Rabbimiz! Sen bunu boşuna yaratmadın. Seni tesbih ederiz. Bizi cehennem azabından koru!*” tarzındaki ilâhî hitaplar, kalbin en önemli görevinin Allah’ı “anmak”, “bilmek” ve daima “hatırlamak” olduğunu göstermiyor mu?..

*Ol şârdan oklar atılır gelür çiğere batılır
Ârifler sözi satılır ol şârın bâzâresinde*

Ok, eskiden yaralamağa hattâ öldürmeğe yarayan bir savaş aracı olarak kullanılmıştır. Gönül şehrinden atılan okların gelip çiğere batması; bir yandan ilâhî aşk yolunda çekilen çilelere ve duyulan acılara sabredip “ölmeden önce ölmeyi”, diğer yandan da gönül terbiyesi sürecinde kişinin kendi içinde kendi nefsiyle yaptığı savaşın önemini ve zorluğunu bize gösterir. Gerek acı ve ızdıraplara tahammül göstermek, gerekse nefisle yapılan mücadelede ona üstün gelmek, kalbin olgunlaşmasına, kişinin ilâhî tecellilere mazhar olmasına sebebiyet verir. Nefisle yapılan cihadın gerçekten büyük cihat olduğuna işaret eden Elmalılı Hamdi Yazır, nefsin: “*Bizim uğrumuzda cihat edenlere biz şüphesiz onlara yollarımızı gösteririz.*” (Ankebut, 69) âyetinde olduğu gibi o kadar büyük kapsamı vardır ki, harp meselesi bunun kısımlarından biri demektir. Bundan dolayıdır ki, Resulullah (s.a.v.) harpten döndükleri zaman: “*Küçük cihattan büyük cihada döndük*” hadis-i nebevisiyle, nefsi ıslah etmek ve içe, kalbe yönelik ıslahatlarla uğraşmanın büyük cihat olduğunu belirtmiştir.”¹³ açıklamalarında bulunur.

Edebiyatımızda kalp gibi ciğer de muhtemelen renginden ve kan ile olan irtibatından ötürü çekilen çilelerin, dertlerin; duyulan acıların ve ızdırapların merkezi; atılan belâ oklarının hedefi olarak kabul edilmiştir. Benzer sembolleri kullanarak aynı duygu ve düşünceleri Yunus:

*Gör nice taşlar atılır dost için başlar tutulur
Gelür gönüle batılır hâlümüze haldaş gelür*¹⁴

¹³) Elmalılı Hamdi YAZIR, Hak Dîni Kur’an Dili,(Akçağ) Başer Basım Yayın ANKARA, C.2.s.580.

¹⁴) Faruk K. TİMURTAŞ, a.g.e.,s.74

diyerek yaşamıştır. Bu durum; dostun verdiği sınırsız nimetleri kabullenme gibi, ondan gelen dert ve belâlara da rıza göstermenin ve hiç de kolay olmayan acılara tahammülün adıdır. Sâliklere has böyle bir hayat tarzını, on beşinci asrın mutasavvıf şairlerinden İbrahim Tennûri:

*Câna cefa kıl ya vefâ
Kahrın da hoş lütfun da hoş
Ya dert gönder ya(hut) devâ
Kahrın da hoş lütfun da hoş*¹⁵

sözleriyle ne kadar da güzel terennüm etmiştir değil mi?.. Zira tasavvuf yolunda giden bir müridin, acı ve ızdırıp çekmeden ebedî saadete ulaşması düşünülemez.

Bir şehrin pazar yerinde alınıp satılan, kişinin ürettiği eşyadır, maldır. Ancak mal, mülk, para, eşya gibi maddî alana hitap eden zenginlik insanı mesut ve bahtiyar etmez. Kişiye ebedî saadeti bahşeden “değer”, yine kişinin bizzat kendi kazanımları olan manevî alandaki kalıcı zenginliklerdir. Bu da kemâle ermiş olan kalbin taşması sonucu Hacı Bayram Veli’nin ifadesiyle: “Ârifler sözünün gönüllere yaptığı telkin ve tebliğ” aracılığıyla olmaktadır. Âriflerin sözünün alınıp satıldığı bir pazar yerine teşbih edilen sohbet meclisleri, zikir halkaları, Allah (cc) ile kurulan kurbiyyetin doruk noktalarıdır. “Ârifler sözi satılır ol şârın bâzâresinde” diyerek “sözü”, adeta alınıp satılan bir meta olarak tasavvur eden Hacı Bayram Veli, burada sohbet meclislerinde duyulan ve yaşanan feyz-i ilahî’yi, kalpten kalbe nakletme erdeminin gerekliliğinin ve güzelliğinin üzerinde durur.

*Keleci bilen kişinin yüzünü ağ ide bir söz
Sözi biçirüp diyenün işini sağ ide bir söz*

diyene Yunus da “sözü biçirip demenin” önemini ve erdeminin derinden idrâk etmiş bir gönül ehli değil midir?..

*Ol şâr dediğim gönüldür ne delidür ne usludur
Âşıklar kanı sebildir ol şârın kenâresinde*

Hacı Bayram Veli, bu şiirin tamamında kullandığı “şâr” kelimesinin gönül anlamına geldiğini bu beytinde bizzat açıklamak suretiyle, onun “ne deli, ne de akıllı” olduğunu söylüyor. Allah (cc), Peygamberleri aracılığıyla insana istikâmet göstermiş, onun ifrat ve tefritten uzak kalmasını, bir muvazene içinde yaşamasını sağlamıştır. İnsanoğlu bu sayede dünya ve ukbâ dengesini kurmuş, bu sayede hakiki mânâdaki kulluğun idrakine, zevkine ve şevkine varabilmiştir. Cenâb-ı Allah, yüce kitabımız Kur’ân’da bu dengeyi: “Allah’ın sana verdikleri ile ahiret yurdunun peşinde ol, (ama) dünyadan da nasibini unutma!” (Kasas: 77) hitabıyla anlatır. İnsanoğlu bir yandan Allah’ın nimetlerini (Duha 11), diğer yandan da o nimetlerin hesabını vereceğini (Tekasur 8) aralıksız hatırlamalı, bundan ötürü de kendisine dengeli bir hayat kurmalıdır.

İslâm dininde hemen her alanda ifade edilen ifrat ve tefritten kaçıp orta yolu bulmak, bu şiirde iman cevherini bünyesinde barındıran gönül için tanımlanan, o, “ne delidir, ne usludur” ifadesiyle karşımıza çıkıyor. Bu yüce duyuş ve inancı samimi bir hayat tarzı haline getiren nice aşk ehli vardır ki, bu yolda mesafeler kat edip Allah’a kurbiyyet derecesinde yaklaşmışlardır. Özellikle şairin ifadesiyle “ne usludur” yani “uslu değildir” gönül hâli içinde bulunan nice “aşıklar” Allah yolunda “kanlarının sebil gibi akmasına rıza göstermişler”, canlarını bu yolda feda etmekten çekinmemişlerdir. Allah (cc) yolunda kanlarını sebil etmiş Allah dostları için:

¹⁵) Prof. Dr. Abdurrahman GÜZEL, Dinî- Tasavvufî Türk Edebiyatı, Akçağ Yay., Ankara 1966,3.Baskı,424

Ahzâb Sûresi 33/23. ayette: “Mü’minler içinde Allah’a verdikleri sözde duran nice erler var. İşte onlardan kimi, sözünü yerine getirip o yolda canını vermiştir; kimi de (şehitliği) beklemektedir. Onlar hiçbir şekilde (sözlerini) değiştirmemişlerdir.” buyurulmaktadır ki şair, bu mısradaki bu ayete telmih sanatı yapmıştır.

*Bu sözi ârifler anlar cahiller bilmeyüp tanlar
Hacı Bayram kendü banlar ol şârın minâresinde¹⁶*

Hayatı gerçek şekliye yaşamak, ondaki bir kısım hakikat sırlarını tefekkür etmek, anlamak ve bunu anlaşılır bir söz hâline dökmek sanıldığı kadar kolay değildir. Sürekli gelişen, olgunlaşan bir gönülde, süzülerek özün sözü haline dönüşen aşk iksirinden tat alanlar olacağı gibi, bundan mânevî bir lezzet alamayanlar da olacaktır. Bu tasfiyesi gerçekleşmiş ve belli bir makama erişmiş olan kalbin elde ettiği bir kısım keşfi bilgilerle yüklenmiş sözünü, ancak ârif olanlar anlar; kalbi temizlenmemiş, nefsinin heva ve hevesinin peşinde koşan ve her şeyi bildim zanneden gafillerin, cahillerin bu sözü anlaması imkânsızdır. Hattâ şairin ifadesiyle bu gibi gafiller bu söz sahiplerini söyledikleri sözlerinden ötürü kınar ve eleştirirler. Bu hakikati “arifler”, “cahiller” tezadiyla ortaya koyan şair; Zümer sûresinin 39/9.: “...(Ey Muhammed!.) De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Doğrusu ancak akıl sahipleri bunları hakkında düşünür” ayeti ile Araf sûresinin 179. : “...Kalpleri vardır bununla kavrayıp-anlamazlar, gözleri vardır bununla görmezler, kulakları vardır bununla işitmezler. Bunlar hayvanlar gibidir, hatta daha aşağılıktırlar. İşte bunlar gafil olanlardır.” ayetine telmih yaparak bize bu âyetlerin derin anlamlarını hatırlatır.

Hacı Bayram Veli, tıpkı tesirinde kaldığı Yunus gibi şiirlerinde iç âlemlerle dış âlemi birbirinden ayırmıştır. Bir yandan kendi iç âlemini sürekli bilme ve tanıma cehtini gösteren şair; diğer yandan da kâinatı tanımayı, eşyanın mahiyetini derinden anlamayı, onun yaratıcısını tefekkür etmeyi ve O’nu sürekli anmayı kendisine şiar edinir. Bu hâl; kâinatın sahibini, O bir ve benzersiz, O zamandan ve mekândan münezzehe olan Allah’ı (cc), insanın yakından daha yakın bir mesafede duymasını sağlar.¹⁷ Kaf sûresinin 50/16. : “Andolsun insanı biz yarattık ve nefsinin kendisine fısıldadıklarını biliriz ve biz ona şah damarından daha yakınız.” Ayeti ile Bakara sûresinin 2/186.: “Kullarım sana, beni sorduğu vakit de ki, ben her halde yakıным. Duâ edenin duâsını bana duâ ettiği anda işitir, ona karşılık veririm. O halde kullarım da benim dâvetime uysunlar ve bana inansınlar, umulur ki doğru yolu bulurlar.” ayetinin tebliğ ve telkin ettiği mânânın künhüne varan insan, sırr-ı ilahiye ait bir kısım hâkikatleri kalp gözü sayesinde görür, anlar ve bunu başkalarıyla da paylaşır.

“Hacı Bayram kendü banlar ol şârın minâresinde” beytinde şair, kendisinde adeta bütün bir insanlığın sorumluluğunu, kendi sorumluluğunu ise bütün insanlarda hisseder. Bu itibarla bütün insanları, tasavvufî olgunluğa erişmiş bir gönülün sahip olduğu sevgi, sevdâ ve aşk iksirini paylaşmağa; o ilâhî güzellikleri “bilmeye”, “bulmağa” ve bu güzelliklerle “olmağa” çağırır. Allah (cc), Fussilet Sûresi 41/33.: “(İnsanları) Allah’a çağırın, iyi iş yapan ve “Ben Müslümanlardanım” diyenden daha güzel sözlü kim vardır?” ayetine telmih yaparak olmuş bir gönülün duyuş ve telakkilerine tercüman olur. Hacı Bayram Velî, bizzat yaşadığı tasavvufî hayata dayanan mâna yüklü birikimlerini sadece âriflerle değil, özellikle şiirin son mısrasında bütün bir insanlıkla paylaşmayı isteyen bir gönül hali sergiler. Bu hâlde, bütün insanları imarı tamamlanmış ve bayındır hale getirilmiş bir gönül şehrine davet vardır... Bu hâlde, Allah’ın(cc) rızası ve sonsuz rahmeti vardır... Bu şehre girebilenlere ne mutlu!..

Rıfat ARAZ

¹⁶) Prof.Dr.Abdurrahman GÜZEL, Dinî- Tasavvufî Türk Edebiyatı, Akçağ Yayınları, Ankara 1966,3.Baskı,s.399.

¹⁷) Mehmet KAPLAN, Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 1, Dergâh Yayınları, İstanbul 1976,s. 155.